

GUSTAV III:s DROTTNINGHOLMS SLUP

ett nyupptäckt verk av Fredrik Henrik af Chapman
och Johan Törnstrøm

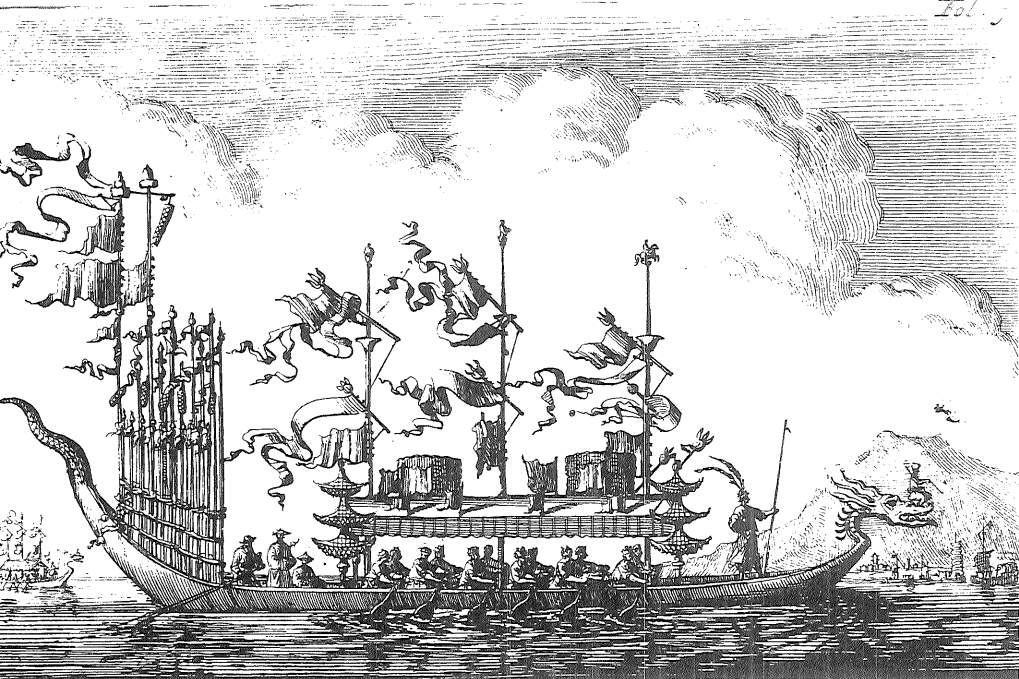
Av

PETER von BUSCH

Forfatteren er leder af Marinmuseum, Karlskrona, det svenske flådemuseum, blandt hvis fornemme samlinger Johan Törnstrøms store gallionsfigurer til svenske orlogsskibe især gør indtryk på den besøgende.

I den totala teatervärld vår svenske monark Gustav III (1746-92) skapade kring sin person utspelades såväl verkliga som teatraliska bataljer. Han kom att bekläda huvudrollen i maktspel som rörde sig på många scener. Genom kungamordet på operan, som Verdi använt som tema för Maskeradbalen blev sonen Gustav Adolf regent. Uppfostrad i gustavianisk anda och med gustavianer som närmaste medhjälpare fortsatte Gustav Adolf i mycket traditionerna från faderns tid. Såväl far som son fascinerades och bländades stundom av det franska hovet. Ett gouterat nöje utgjorde t ex carrouselerna; ridningar och ridderliga övningar i rik och ofta fantastisk kostymering, som åtföljdes av allegoriska upptåg. Konungen skrev skådespel och delade ut rollerna i hovuppvaktingen till dessa lekar vari bl a onskans drakar bekämpades. Den sista »karusellen« skall i Sverige ha hållits på Drottningholm 1800.

I sitt antikintresse lade den av kungen kallade franske konstnären, teaterdekoratören och arkitekten Louis Jean Desprez (1743-1804) på 1780-talet upp en om- och tillbyggnadsplan för Drottningholms slottsanläggning. I denna skulle allt som hörde till det kinesisk-engelska parklandskapet ingå enligt de normer, som uppsatts av den svenskfödde skaparen av Kew Gardens i London, William Chambers (1726-96). Här skulle skapas en känslornas tummelplats med klassiska tempel, pagod, ruin, götiskt torn, grottor etc. För Haga slottsanläggning ritade han t o m ett hus vari skulle hållas sjödrabbningar efter antik förebild - ett s k Naumachia - visserligen för modeller - men dock.

Kinesisk drakbåt. Illustration i Cornelius van Yk: *Scheepsbouwkonst*, Amsterdam 1697, som var en av de läroböcker som ingick i den svenska flottans store fartygskonstruktör Fr. H. af Chapmans bibliotek.

Chinese dragon boat. Illustration from Cornelius van Yk: Scheepsbouwkonst, Amsterdam 1697, one of the textbooks in the library of Fr. H. af Chapman, the celebrated Swedish naval constructor.

Att Gustav III i mångt och det mesta försökte leva upp till en Nordens solkung är oss allom bekant. Ludvig XIV hade på slutet av 1600-talet byggt ut sitt Versailles med dammer og kanaler, varpå musikaliska båt-färder arrangerades med olika »gondoler«. Venezianska gondoljärer, speciellt inkallade fyllde ut leden av flottornas matrosor, som förde fram de ståtliga flytetygen. När Gustav III på sin italienska resa besökte Venedig, hade bl a den 8 maj 1784 ädlingen Girolamo Zuliani arrangerat en båtparad för hans majestät, som imponerat väldiga även på den beledsagande svenske skulptören J.T. Sergel. Den lysande gondolregattan kan konungen inte ha underlåtit att skildra för sin skeppskonstruktör i Karlskrona. Kanske han även nämnt intryck från Rom - Tiberön muromgärdad i form av ett antikt skepp eller de skulpturfragment av stävprydnader i form av galthuvuden, som kommit i dagen vid grävningar vid bl a Claudii tempel. I flera av varvsamiralens, F. H. af Chapman (1721-1808), många böcker om skeppsbyggeri finns åtskilliga illustrationer med klassiska romerska båtar, som också kan ha tjänat som förlagor,

när amiralitetsbildhuggaren Johan Törnström (1743-1828) fick uppdraget att skära stävprydnaderna på bildhuggareverkstaden i Karlskrona. Från flottans huvudstation levererades 1787 »2:ne Lustfartyg till Haga«, Vildsvinet och Valfisker eller sedermera kallade Galten och Delfinen, båda ritade och konstruerade av af Chapman. De användas fram över 1800-talets mitt för att roa de kungliga på Haga och Ulriksdals slottsanläggningar. I dag är dessa båtar för övrigt de enda bevarade 1700-tals båtar vi har av den skicklige konstruktören och finns vackert exponerade i Statens Sjöhistoriska Museum i Stockholm.

På de förslag till planering av Hagaparken som överintendenten F.M. Piper (1746-1824) utarbetade 1781-86 och förelade kungen finns bl a ett neptunitempel placerat över en grotta, vari tre öppningar är markerade. Uti vardera finns inritat en lustbåt - en schematiserad gondol av galtenkaraktär. På en av skisserna i Kungl Akademien för de sköna konsterna står »Projekt till Gråtta vid Stranden nedanför Neptuni Tempel, till Gondolernas conserverande«. Lustbåtarna går under många olika beteckningar när man granskar räkenskaperna för Kungl. Hovjaktvarvet, som hade tillsynen över alla dessa flytetyg fram till 1860.

Om tidigare nämnda och mycket uppskattade lustfartygen Galten och Delfinen skulle »conserveras« i vardera sin del av grottan - vilken skapelse skulle ha legat i det tredje utrymmet?

Den 20 maj 1801 meddelas från Karlskrona »att en slup för Drottningholm enligt Herr Vice Amiralen Commendeuren och Riddaren af Chapman författade ritning påbörjats«. Arbetena togs omedelbart upp i Espingboden på karlskronavarvet, där man vanligtvis byggde större skeppsbåtar. I juni och juli månaders »journal över använda materialier till Bildhuggare Wærkstaden« fortsattes »med ornamenterna till Drottningholmsslupen«. I målarverkstaden användes »linolja, terpentin, Berlinblå (=bremer-bergblått), Florentinelack (=rödlack), Chorshiäll (=kochenille), aurum bigmentum (=guld) och Indigo för Drottningholms slupen«.

I en av de läroböcker om skeppsbyggeri, som ingick i af Chapmans bibliotek och som bär hans namnteckning och inköpsåret 1745, Scheepsbouwkonst av Cornelius van Yk, A'dam 1697, finns förutom de tidigare nämnda klassiska, romerska båtreakonstruktioner med stävprydnader i form av galtar, fiskar och andra djur ovanför illustrationen av en kinesisk drakbåt en blyertsteckning av en slup. Denna bok har kanske verkat som inspirationskälla till mer än Galten och Delfinen! Texten till drakbåten ger vid handen att det rör sig om en ceremonibåt - en båt varom 1700-tals resenären kapten Carl Gustav Ekeberg säger i sin Ostindiska Resa åren 1770-1771: »Long-schynfesten, som besynnerligast varar uti

Artiklens författare fotograferad framför de bevarade stävdekorationerna till den svenska kungens lustbåt, den så kallade Drottningholmsslupen.

The author of the article with the ornamental prow, which has been preserved of the pleasure craft known as the Drottningholm barge, built for the King of Sweden.

tre till fyra dagar de nyttia härtill et särdeles slags båtar, kallade Long-schyn, drakskepp Sådana båtar äro ifrån 60 till 80 alnar (1 aln = 0,6 m) lång, framtill prydda med förgyllt eller målat drakhuvud ock baktill med sådan stjärt.....«. Än i dag paddlar man i Hong-kong, Singapore, Taiwan och Penang ikapp den 5 månadens 5 dag till månens ära och för att ihågkomma en poet och statsman som dränkte sig i protest mot korrumptionen i hans gouvernement c:a 300 f Kr.

Inte bara i sina gamla läroböcker om skeppsbyggeri kunne af Chapman se sig om efter förlagor till dekorationer till lustbåtar. På hans sommarresidens Skärva i Blekinge finns et nittiotal vackra kinesiska akvareller som visar olika kinesiska båttyper, som försetts med såväl kinesisk som uttydd svensk samtida text. Hela serien kan mycket väl vara hemförd av hans äldre bror Charles, som var kapten vid svenska ostindiska kompaniet. Någon i detta under 1700-talet så dominerande handelsbolag måste även ha hemfört den modell av en longsky som finns i Marinmuseum, Karlskrona och som tillförts samlingarna redan år 1800. Af Chapman hade från hela världen samlat in båtuppgifter till sitt stora verk *Architectura Navalis Mercatoria*, som utkom 1768.

Gustav III hade som yngling utklädd till kines på ett hyende under kinainspirerade former fått överlämna nyckeln till Kina slott på sin moders Lovisa Ulrika, syster till Frederik den Store av Preussen, födelsedag 1753. Kinaintresset låg i tiden och särskilt honom varmt om hjärtat. Den kinesiske kejsaren med sina höga intressen och vårdnadsiver om kultur, land och folk var ett föredöme. Man vurmade för det exotiska samtidigt som en götisk anda och ett medvetande om det nordiska förgångna gjorde sig påmint. I ingetdera fallen bryter sig Draken ur ramen utan kompletterar tvärtom övriga kulisser i det stora skådespelets epilog.

Slupen med utrustning inlevererades til Kongl. Ståthållare Embedet på Drottningholms slott från Karlskrona den 27 juli 1801 varefter dess öden är oss förborgade fram till dess att vi i PM angående brister på Drottningholms slott år 1819 finner annotationen »bortfluten vid 1818 års höga vatuflöde«. Stävdekorationerne har tydeligen undgått förödel-sen och inlemmats i dekormaterialet til teatern.

Neptunitemplets grottor kom aldrig att konservera några gondoler, men vi kan i dag njuta av de två bevarade lustbåtarna Galten och Delfinen och resterna av en tredje - stävdekorationerna till Draken, som liksom en fågel Fenix skall ikläda sig ny skepnad och ingå i divertiseman-gerna kring sin miljö - Drottningholms teater.

OTRYCKTA KÄLLOR

Krigsarkivet: Varvschefens resolutioner 1801. Karlskrona. Örlogsflottans räkenskaper. Byggnings- och materielräkningar 1801 C vol. XII.

Riksarkivet: Drottningholms inventarium 1801, 1819.

Kungl. Akademien för de Fria Konsterna: Pipersamlingen.

LITTERATUR

Baekström, Arvid, Vildsvinet och Valfisken. Fataburen 1952. Stockholm 1952.

Ekeberg, C.G., Ostindiska Resa åren 1770 och 1771. Bielefeld 1970.

Lundström, Per, Konungens gondoler. Sjöhistorisk årsbok 1965-1966. Stockholm 1967.

Stålhane, Arvid, »Stora tavlan« på Årsta. Fataburen 1939, Stockholm 1939.

Wachsmann, S., The Thera waterborne procession reconsidered. The International Journal of Nautical Archeology and Underwater Exploration. Vol. 9 (1980):4. London 1980.

Williams, C.A.S., Outlines of Chinese symbolism & artmotives, New York 1976.

Witsen, Nicolaes, Scheepsbouw, Amsterdam 1671.

Wollin, Nils G., Desprez i Sverige, Stockholm 1936.

Yk, Cornelis van, Scheepsbouwkonst, Amsterdam 1697.

GUSTAV III's DROTTNINGHOLM BARGE: a newly discovered work of Fredrik Henrik af Chapman and Johan Törnström

Summary

The National Maritime Museum in Stockholm possesses two magnificently ornamented barges, »Delfinen« and »Galten«, built in 1787 at the naval dockyard at Karlskrona as pleasure craft for that king of Sweden, Gustav III, who was mad about the theatre. They were designed by the naval constructor Fredrik Henrik af Chapman and their figure heads were carved by the sculptor, Johan Törnström.

A drawing shows a design for a grotto, in fact never built, for the king's summer residence at Haga. It was intended to house three pleasure craft, the »Delfinen«, the »Galten« and a third. The director of the Swedish Naval Museum at Karlskrona describes the research which led to the identification of this third vessel as the Drottningholm barge. Today its Chinese inspired dragon head prow forms part of the decoration of the theatre at Drottningholm.